

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

HODNOTENIE SPOLOČNÉHO PROGRAMU RADY EURÓPY A EURÓPSKEJ ÚNIE „ROMED”

ZISTENIA O KRAJINE SLOVENSKÁ REPUBLIKA

creda consulting
Creative Development Alternative

bl
& sanz European value(s)

ROMED
Médiation
pour les Roms   Mediation
for Roma

ROMED v Slovenskej republike

Anna Ivanova, expertka pre Slovenskú republiku

1.1 Úvod

Pri sčítaní ľudu v r. 2011 sa k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 osôb (t. j. 2 % obyvateľstva).¹ Tento počet je však podhodnotený, pretože mnohí Rómovia nechcú uviesť svoju etnickú identitu. V Atlase rómskych komunít na Slovensku 2013 sa počet Rómov odhadoval na 402 840 osôb, čo predstavuje až 7,45 % celkového počtu obyvateľov krajiny. Tri štvrtiny z nich žijú na východnom Slovensku (v banskobystrickom, košickom a prešovskom kraji). Menej ako polovica (46,5 %) žije rozptýlene medzi väčšinovým obyvateľstvom. Až 68 540 Rómov (alebo 17 % celkovej rómskej populácie) žije v segregovaných osadách.²

Oba programy – ROMED1 aj ROMED2 – boli zavedené po vyše dvadsiatich rokoch cielených aktivít štátnych inštitúcií, mimovládneho sektora, rôznych donorov a programov financovaných z fondov EÚ.³ Podľa slovenskej vlády sa do r. 2012 na priamu podporu integrácie Rómov vynaložilo 183 115 291 EUR. Aj intervencie ďalších donorov (Inštitút otvorenej spoločnosti, granty EHP/N, SDC atď.) majú za cieľ posilniť postavenie rómskych komunít.

Integrácia Rómov sa väčšinou financuje prostredníctvom národných projektov. Medzi najdôležitejšie patrí projekt terénnych sociálnych pracovníkov, ktorí od r. 2002 pracujú priamo v komunitách. Ich úlohou je predovšetkým spoznať komunitu (dokonca aj problémy jednotlivých rodín) a pomáhať ľuďom riešiť ich problémy. Od r. 2011 sa tento prístup uplatňuje prostredníctvom „Národného projektu terénnej sociálnej práce,“ na ktorý bolo vyčlenených takmer 30 miliónov EUR. Od r. 2014 program vykonáva 895 osôb pôsobiacich ako terénni sociálni pracovníci v 291 lokalitách.⁴ Ďalšiu intervenciu v rámci programu ROMED predstavuje národný projekt „Komunitné centrá,“ ktorý koordinuje úrad splnomocnenca vlády.

V súčasnom programovom období sa na Slovensku podarilo zdvojnásobiť objem prostriedkov určených na integráciu Rómov. Pridelené finančné prostriedky presahujú sumu 380 miliónov EUR.

Koncept a praktický výkon mediácie (ako aj povolanie mediátora) existovali už pred zavedením programu ROMED1, ale aplikovali sa v odlišnom právnom kontexte. Slovensko má od r. 2004 zákon o mediácii (zákon č. 420/2004), ktorý definuje mediáciu ako činnosť zameranú na riešenie sporov mimosúdnou cestou; vykonáva ju mediátor (nezávislý odborník s titulom magistra práva, ktorý absolvoval špeciálne školenie o mediácii). Zoznam mediátorov vedie Ministerstvo spravodlivosti a existuje aj [Asociácia mediátorov Slovenska](#) a tiež Slovenský inštitút pre mediáciu (súkromný subjekt).

To znamená, že keď sa v r. 2011 zavádzal spoločný program Rady Európy a Európskej komisie ROMED1, „Vzdelávanie mediátorov,“ Slovensko malo už takmer desaťročné skúsenosti s využívaním špecializovaných pracovníkov, ktorí pracovali v rómskych komunitách ako sprostredkovatelia medzi miestnymi orgánmi a Rómami. To, čo títo terénni sociálni pracovníci robili, bola v skutočnosti mediácia (hoci sa nevolali mediátori), zatiaľ čo profesionálni mediátori riešili právne spory (hoci sa nezameriavali na otázky inkluzie Rómov). Prístup k sociálnym službám uľahčovali aj dve ďalšie podporné profesie

¹ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, fakty o zmenách v živote obyvateľov SR. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2014. s. 77.

² Mušínska, A., Škobla, D., Hurrle, J., Matlovičová, K., Kling, J.: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. Bratislava: UNDP, 2014. s. 22-43.

³ V roku 1995 bola vytvorená pozícia „splnomocnenca pre rómske komunity“; v roku 1999 bola prijatá prvá „Stratégia na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny“ a v roku 2002 bol spustený „Komplexný rozvojový program integrácie Rómov“. Pre programové obdobie na roky 2007-2013 bola v r. 2004 prijatá horizontálna priorita marginalizované rómske komunity (HP MRK).

⁴ Škobla, D., Grill, J., Hurrle, J.: Exploring field social work in Slovakia. Bratislava, 2016. s. 22.

(zdravotní asistenti a asistenti učiteľa), ktorých príslušníci pôsobili ako sprostredkovatelia vo vzťahoch medzi Rómami a inštitúciami.

Program ROMED2 bol spustený v r. 2013, keď sa končilo programové obdobie na čerpanie štrukturálnych fondov EÚ 2007-2013 a plánovalo sa ďalšie. Existoval a úspešne fungoval aj dlhodobý program zakladania a prevádzkovania komunitných centier – rozsiahla iniciatíva, ktorá plnila podobnú funkciu ako program ROMED1.

1.2 Kľúčové zistenia o programe ROMED1

1.2.1 Relevantnosť

Z vyššie opísaných dôvodov sa zavádzanie programu ROMED1 na Slovensku stretávalo s ťažkosťami. Tím Rady Európy sa najskôr obrátil na ETP Slovensko (Environmental Training Programme) so žiadosťou, aby prevzal koordinačnú úlohu Národného kontaktného miesta (NKM), ale krátko pred oficiálnym spustením programu bolo menované iné NKM (Rómsky inštitút pod vedením pani Kláry Orgovánovej). Do niekoľkých dní, dokonca ešte pred formálnym podpisom zmluvy s Radou Európy, inštitút začal pripravovať prvý vzdelávací kurz a rozoslal pozvánky prostredníctvom svojich kanálov a zoznamov kontaktov. Na prvom kurze sa tak stretli účastníci rôzneho zamerania z rôznych regiónov, pričom orgány miestnej samosprávy boli zastúpené len veľmi nedostatočne. Nik z oslovených si nespomínal, že by sa na Slovensku konali nejaké predchádzajúce konzultácie o koncepcii programu, vzdelávacích moduloch alebo formách vzdelávania. Podľa slov jedného z oslovených respondentov, „mali sme dojem, že koncepcia programu bola vopred daná, a že našou úlohou bolo iba prevziať ju a realizovať“.

1.2.2 Účinnosť a efektívnosť vzdelávacieho procesu v programe ROMED1

V r. 2011 sa uskutočnili tri vzdelávacie programy, na ktorých sa zúčastnili rôzne skupiny osôb vykonávajúcich mediačnú činnosť, väčšinou komunitní pracovníci a asistenti učiteľa. Celkovo bolo vyškolených 42 mediátorov, z ktorých 25 získalo osvedčenia.

Podľa oslovených mediátorov neboli všetky vzdelávacie kurzy rovnako efektívne a užitočné. Druhý vzdelávací kurz považovali za oveľa lepšie pripravený, pričom vďaka starostlivému výberu sa zvýšila aj motivácia účastníkov. Negatívne reakcie sa týkali tretieho vzdelávacieho kurzu, najmä v súvislosti s jedným z národných školiteľov – klasickým mediátorom z univerzitného prostredia a riaditeľom už spomínaného Slovenského inštitútu pre mediáciu. Mediáciu pri riešení konfliktov prezentoval ako metódu riešenia právnych sporov (ktorá je odlišná od ponímania mediácie v terénnej sociálnej práci), a na vzdelávanie mediátorov ponúkal služby svojho súkromného inštitútu. Pre účastníkov to bolo dosť máťúce, pretože diskusia sa úplne vzdialila od reálnej mediačnej činnosti, akú vykonávajú terénni sociálni pracovníci a asistenti učiteľa.

Ďalším dôvodom, pre ktorý tento program nebol na Slovensku obzvlášť efektívny, môže byť aj jeho univerzálna koncepcia, ktorej cieľom bolo umožniť aplikovateľnosť v ktorejkoľvek krajine s významnou rómskou populáciou. Oslovení miestni školitelia a mediátori o tom pochybujú a poukazujú na to, že v dnešnej dobe už jednotný prístup nie je účinný.

Miestni školitelia navyše uviedli, že vzdelávacie materiály programu sú príliš zložité, napísané nezrozumiteľným jazykom (možno kvôli nedostatkom prekladu), a že si museli pripraviť vlastné vzdelávacie materiály.

1.2.3 Výsledky a vplyv

Prínos k odbornému rozvoju mediátorov a k ich uznaniu

Program splnil očakávania, pokiaľ ide o rozvoj zručností. Oslovení účastníci uviedli, že školenia boli užitočné a pomohli im osvojiť si ďalšie zručnosti. Zručnosti a techniky získané na vzdelávacom kurze niektorí z nich využívajú aj naďalej. Zavedenie šesťmesačnej praxe, po ktorej nasleduje výmena skúseností o možných riešeniach, sa takisto považovalo za úspešné a vyslúžilo si veľké uznanie.

Väčšina respondentov spomínala, že účastníci boli sklamaní v súvislosti s vyhlídkami budúceho zamestnania. Spôsob, akým bol program prezentovaný, navodil isté očakávania o pracovných príležitostiach v budúcnosti, ktoré však vzhľadom na situáciu na Slovensku neboli reálne. Po prvé, profesia mediátora tu už existuje. Po druhé, jednou z podmienok na zaradenie do vzdelávacieho kurzu bolo, že uchádzač musí byť zamestnaný (čo väčšina skutočne aj bola). Nezamestnaní účastníci sa po absolvovaní vzdelávacieho kurzu nemohli zamestnať, pretože Rada Európy nepočítala s finančnými prostriedkami na vytvorenie týchto pozícií, štát žiadne neponúkal a vytvoriť nové pracovné miesta je ťažké. NKM sa snažilo rokovať so splnomocnencom a s ministerstvom práce, ale bezvýsledne.

Vzdelávanie poskytnuté v programe ROMED1 sa na Slovensku neopakovalo. NKM, s podporou Inštitútu otvorenej spoločnosti, iniciovalo projekt na zintenzívnenie mediácie v piatich vybraných lokalitách (Kendice, Bystré, Zborov, Čičava a Detva) v trvaní od novembra 2011 do apríla 2012. Po apríli 2012 sa v programe ROMED1 na Slovensku už nevykonávali žiadne aktivity.

3.2. Prínos k zlepšeniu prístupu k službám v komunitách

Do vzdelávania mediátorov boli vybraté osoby, ktoré v komunitách už pracovali (väčšinou terénni sociálni pracovníci). Vo vzdelávacích kurzoch získali zručnosti, ktoré mohli následne využívať vo svojej každodennej práci. Pri hodnotení sa jedna mediátorka podelila o svoju skúsenosť, keď získané zručnosti využila na riešenie potenciálneho konfliktu medzi troma rómskymi rodinami nelegálne bývajúcimi v tesnej blízkosti pozemku, ktorý chcel jeho majiteľ použiť na podnikanie. Majiteľ sa obával, že prítomnosť nelegálnych osadníkov by mohla tento zámer ohroziť, a preto požiadal miestne zastupiteľstvo, aby ich vystaňovalo. Obec nemala prostriedky na premiestnenie týchto rodín a rokovania uviazli na mŕtvom bode. Vtedy do prípadu vstúpila vyškolená mediátorka a zorganizovala niekoľko stretnutí medzi rodinami a vlastníkom pozemku. Mediátorka navrhla riešenie, ktoré bolo prijateľné pre obe strany aj pre obec. V súčasnosti rodiny naďalej bývajú na rovnakom mieste, a podnikateľ bude realizovať svoj pôvodný podnikateľský zámer. Mediátorka bola veľmi hrdá na tento výsledok a zdôraznila, že pri riešení prípadu využívala techniky a zručnosti získané v rámci programu ROMED1.

Úspešní mediátori zapojení do hodnotenia boli Rómovia s vrodenným zmyslom pre komunikáciu, ktorí dobre poznajú problémy rómskej komunity a majú dlhoročné skúsenosti s komunitnou prácou. Dobrú povest' si získali aj vo vedení obce. Výsledky ich práce sú očividné a preto sa od nich očakávajú a požadujú aj ďalšie výsledky. Väčšina z nich pracuje v tej istej obci, v ktorej sa zúčastňovali na vzdelávaní v rámci programu ROMED1.

Vplyv na národnej úrovni

Program nezaznamenal očakávaný vplyv na národnej úrovni z troch navzájom súvisiacich dôvodov:

- **Nedostatočná znalosť miestnych pomerov a intervencií realizovaných na národnej alebo miestnej úrovni**, a s tým súvisiacia neschopnosť identifikovať strategické partnerstvá s národnými inštitúciami a programami. Program bol na Slovensku užitočný do tej miery, do akej doplnil zručnosti v už existujúcom systéme terénnych sociálnych pracovníkov, asistentov učiteľa a

zdravotných asistentov. Vzhľadom na jeho skromný rozsah (42 vyškolených mediátorov oproti vyše 800 terénnych sociálnych pracovníkov) však bolo sotva možné očakávať, že program ROMED1 bude mať vplyv na národnej úrovni.

- **Existencia certifikovanej profesie mediátora** s rovnakým názvom, ale rozdielnym obsahom (zameranej na riešenie právnych sporov a nie na mediáciu vo vzťahoch medzi Rómami a Nerómami). Toto rozdielne ponímanie sa ešte väčšmi zvýraznilo, keď za jedného zo školiteľov (a neskôr za národného projektového koordinátora programu ROMED2) bol vybraný riaditeľ súkromnej inštitúcie poskytujúcej mediáciu pri riešení právnych sporov.
- **Nereálne očakávania o nezávislosti a nestrannosti mediátorov.** Toto očakávanie odrážalo právne formalistický prístup k mediácii (ako nástroja na riešenie konfliktov), ale bolo vzdialené od ponímania mediácie v sociálnej práci. Predstava, že zamestnanec (závisiaci od zamestnávateľa) bude hrať nezávislú a nestrannú úlohu, je vnútorne rozporuplná. Keďže mediátori sú zamestnancami miestnych orgánov, nevyhnutne od nich závisia.

1.3 Kľúčové zistenia o programe ROMED2

1.3.1 Relevantnosť

Z rozhovorov s miestnymi aj národnými aktérmi vyplýva, že program ROMED2 by mohol byť relevantnejší, keby sa bolo podarilo strategicky prepojiť jeho skromné zdroje s existujúcim národným programom veľkého rozsahu. Podľa názoru vyjadreného v rozhovoroch ním mohol byť národný projekt „Komunitné centrá“ realizovaný od januára 2014 na podporu existujúcich a budovanie nových komunitných centier. V priebehu jedného roka sa do projektu zapojilo 168 existujúcich komunitných centier. Bol vypracovaný a uplatňoval sa „Etický kódex komunitných pracovníkov“. Nenašli sa však žiadne dôkazy o synergii medzi komunitnými centrami a programom ROMED2.

1.3.2 Účinnosť a efektívnosť podporených miestnych procesov

Spustenie programu a zriadenie národného tímu

Program ROMED2 bol spustený v novembri 2013 na konferencii v Košiciach, spolu s úvodným vzdelávaním. Oslovení účastníci tvrdili, že program aj obsah konferencie zostal nejasný až do poslednej chvíle. Nik z oslovených si nespomínal, že by sa s ním konzultovala koncepcia alebo obsah programu ROMED2.

Úrad splnomocnenca podporil pôvodný výber obcí a vyslovil želanie, aby funkcia národného projektového koordinátora bola začlenená do štruktúry úradu. Rada Európy tento návrh neprijala a za národného projektového koordinátora vybrala riaditeľa Slovenského inštitútu pre mediáciu (ktorý sa ukázal byť problematickým školiteľom už v programe ROMED1). Pre nedostatky pri výkone tejto funkcie ho neskôr museli vystriedať, ale naďalej pôsobil ako facilitátor v Čičave až do júla 2014. Keď ani tam nedosiahol výraznejší pokrok, neskôr bol nahradený aj v tejto funkcii.

Za nového národného projektového koordinátora bol vybraný líder silnej rómskej mimovládnej organizácie „Škola dokorán,“ ktorý oveľa lepšie chápe úlohu uľahčovania miestnych procesov na dosiahnutie inklúzie.

Program ROMED2 bol spustený v rovnakom čase ako program ROMACT a preto dochádzalo k ich zámene. Na miestnej aj národnej úrovni je program ROMED2 vnímaný ako ROMACT.

Výber obcí

Na Slovensku bolo do programu ROMED2 zapojených šesť obcí – tri väčšie mestá (Košice, Žiar nad Hronom a Michalovce) a tri vidiecke obce (Chminianske Jakubovany, Jarovnice a Čičava). Po ukončení programu ROMED2 v Čičave sa dnes ROMACT vykonáva vo zvyšných piatich obciach.

Medzi vybranými šiestimi obcami existovali rozdiely v miestnom kontexte aj v skúsenostiach s procesom integrácie Rómov. V piatich z nich (okrem Chminianskych Jakubovian) sa veľa robilo už pred zavedením programu ROMED2.

- V obci **Jarovnice** (najväčšia rómska obec na Slovensku, v ktorej žije 5 300 Rómov) sa intervencie zamerané na Rómov robili už od roku 2004. Mimovládna organizácia „Divé maky“ tam v júli 2009 spustila projekt integrácie (grant vo výške 698 776 EUR) v trvaní 21 mesiacov s prioritným zameraním na rómske deti.
- Obci **Čičava** bola udelená cena „Rómska duša“ za rok 2012 a jej starosta bol jedným z hlavných rečníkov na konferencii ROMACT na vysokej úrovni, ktorá sa konala v Bruseli v dňoch 2.-3. októbra 2014.
- **Michalovce** sú tretňou najúspešnejšou obcou vo využívaní fondov EÚ. V apríli 2013 Rómsky inštitút spustil projekt „Grundtvig“ ako súčasť medzinárodného programu pod názvom „Most pre komunity,“ ktorého cieľom bolo posilniť komunitných rómskych mediátorov v oblasti vzdelávania. Do projektu boli zapojené Jarovnice, Čičava a Košice.

Zdá sa teda, že až na Chminianske Jakubovany sa program realizoval v lokalitách s už existujúcimi projektmi a štruktúrami, v ktorých existovalo nízke riziko zlyhania a dobré možnosti referovať o úspechoch. Chminianske Jakubovany sú osobitným prípadom – ide o odľahlú osadu s vysokým percentom manželstiev medzi príbuznými a vysokou mierou mentálneho a telesného postihnutia. V lokalite s takýmito problémami sú potrebné úplne odlišné prístupy a intervencie trvajúce desiatky rokov. Nie je jasné, prečo bola zahrnutá.

Vytváranie komunitných akčných skupín (KAS)

Vo všetkých šiestich lokalitách boli v roku 2014 vytvorené komunitné akčné skupiny (naposledy v Čičave). Počet členov KAS sa pohyboval od desať do trinásť v Jarovniciach, Chminianskych Jakubovanoch, Čičave a Košiciach. KAS v Michalovciach je väčšia (17 členov) a v Žiari nad Hronom oveľa menšia (šesť členov). Členstvo je vo väčšine prípadov nestabilné a premenlivé. Celkovo sa zdá, že ženy majú vyššiu motiváciu a sú stabilnejšími členkami.

Usmernenia k programu ROMED2 sa považovali za primerané, najmä pokiaľ ide o praktické zložky programu (projektový manažment, finančné výkazníctvo, atď.); v rozhovoroch s miestnymi aj národnými facilitátormi sa však ukázalo, že nimi poskytovaná spätná väzba o vzdelávaní sa týkala oboch programov, ROMED2 aj ROMACT, a že respondenti medzi nimi nerozlišovali. Okrem toho by bolo bývalo vhodné prispôbiť vzdelávacie moduly špecifickým potrebám jednotlivých obcí. Napríklad veľké mestá majú osobitné útvary pre projekty financované z prostriedkov EÚ, a preto by pre ne boli užitočnejšie školenia o komunikácii zameranej na boj proti predsudkom namiesto školení o tom, ako žiadať o finančné prostriedky EÚ. Malé obce by zasa mohli potrebovať školenia o tom, ako mobilizovať zdroje.

Ľudia bez predchádzajúcich skúseností s navrhovaním a realizáciou intervencií na miestnej úrovni nemohli mať rovnaký úžitok z modulov zameraných na technické otázky (ako v prípade Chminianskych Jakubovian alebo Žiaru nad Hronom). Tí, ktorí takéto skúsenosti už mali, sa na základe programu ROMED2 väčšmi zviditeľnili a získali ďalšie zručnosti. To bol prípad Čičavy a Jarovnic.

Zloženie a počet členov KAS sa medzi jednotlivými lokalitami líšia a postupom času sa menia aj v rámci tej istej lokality. Najlepšie výsledky sa dosiahli v lokalitách, kde sa z mediátorov stali miestni facilitátori (Jarovnice).

V závislosti od okolností sa líšila aj motivácia jednotlivých komunít. Jedným zo spoločných motivačných/demotivačných faktorov je reálna zmena. Ľudia očakávali viditeľnú zmenu v živote svojej komunity. Keď vidia, že žiadna takáto zmena nie je v dosahu, ich motivácia sa stráca. V Žiari nad Hronom pracujú jednotliví aktívni členovia samostatne a individuálne oslovujú miestne orgány. V Chminianskych Jakubovoch sa v rámci projektu nič nerobilo a projekt bol pripravovaný na ukončenie.

Všetci respondenti pozitívne hodnotili prítomnosť národného facilitátora, ktorý vniesol vonkajší impulz na aktivizáciu komunity. Dokonca aj v lokalitách, kde už existuje vyspelá a aktívna komunita, externý facilitátor zohráva disciplinárnu úlohu, napr. v súvislosti s rešpektovaním lehôt, konaním schôdzí v stanovených termínoch, alebo dodržiavaním časového harmonogramu.

Interakcie s miestnymi orgánmi

Členovia KAS – komunitní pracovníci, sociálni pracovníci a zdravotní asistenti – sú pri výkone svojich odborných povinností v priamom každodennom kontakte s miestnymi orgánmi. V niektorých lokalitách sú členmi týchto skupín aj mediátori vyškolení v programe ROMED1 (Jarovnice, Čičava a Žiar nad Hronom). Vzhľadom na tieto ich viacnásobné úlohy sa efektívna interakcia s miestnymi orgánmi zabezpečuje prirodzeným spôsobom. Tam, kde sú v KAS zastúpení aj členovia miestneho zastupiteľstva, existuje jasná synergia medzi komunitnou akčnou skupinou, prioritami obce a reálnou prácou v komunite (napríklad v Jarovniciach).⁵

Komunitné akčné skupiny na Slovensku navyše fungujú v prostredí, v ktorom štát poskytuje podporu a zdroje na integráciu Rómov na miestnej úrovni prostredníctvom tzv. národných projektov. Priority spoločných akčných plánov KAS sa zhodujú s prioritami štátnej stratégie integrácie Rómov a jej vykonávacích plánov. Je to úplne logické, pretože financovanie integrácie Rómov na miestnej úrovni je vyjadrením štátnej politiky integrácie marginalizovaných rómskych komunít, pričom finančné prostriedky poskytnuté v rámci štátnych programov sú v rovnakej miere doplnené prostriedkami z programov financovaných EÚ.⁶

V Čičave bol spoločný akčný plán zameraný na zlepšenie v oblasti predškolskej výchovy a vzdelávania a na odstránenie prípadnej segregácie v školách. Jedným z cieľov bolo podporiť aktívnu zaangažovanosť rómskych rodičov a pomôcť im prekonať predsudky proti ich deťom v škole. Rómske deti chodia do základnej školy v Čičave. Po ukončení prvého stupňa základnej školy pokračujú v štúdiu na druhom stupni v neďalekom Vranove nad Topľou. Tam však boli deti vystavené diskriminácii, keď museli obedovať v druhej zmene oddelene od nerómskych detí. Riaditeľ školy v Čičave (člen KAS) spolu s matkami detí a miestnym facilitátorom zorganizoval sériu stretnutí s riaditeľom a zamestnancami druhého stupňa ZŠ, na ktorých položil jednoduchú otázku: „Ako by ste sa cítili, keby to bolo vaše dieťa?“ Dnes rómske aj nerómske deti obedujú spolu v jednej zmene – bola to malá lekcia o prekonávaní predsudkov, čo je rovnako dôležité pre učiteľov aj žiakov.

Účinnosť poskytnutej podpory a zdrojov

V rozhovoroch sa ako veľká výzva spomínal nedostatočný objem zdrojov využiteľných na miestnej úrovni, pretože z programu sa pokrývajú iba náklady na školenia, cestovné náklady, prestávky na kávu

⁵ Závisí to od vnútornej dynamiky vo vnútri komunity. V čase, keď sa robilo hodnotenie, došlo ku konfliktu v miestnom zastupiteľstve v Čičave (členovia zastupiteľstva bojkotovali starostu), a preto tam nepôsobí žiadna KAS.

⁶ Medzi najdôležitejšie patrí trojročná „dotačná schéma“ (v gescii úradu splnomocnenca), projekt „rómskych občianskych hliadok“ (v gescii ministerstva vnútra), „terénni sociálni pracovníci“ (v gescii ministerstva práce a sociálnych vecí) a systémy financovania školstva.

atď. Členovia národného tímu poukazovali v rozhovoroch na oneskorené platby, aj keď v konečnom dôsledku boli všetky náklady uhradené. Z jednej lokality (Čičava) facilitátor odišiel, pretože celé mesiace mu nepredložovali zmluvu a musel si nájsť inú prácu.

Ďalším problémom bolo, že na menej rozsiahle iniciatívy KAS sa nepridelovali žiadne zdroje, čo oslovené strany vnímali ako veľký nedostatok programu na Slovensku. Intervencie komunitných akčných skupín sa tak obmedzovali iba na „mäkké“ opatrenia, ktorých potenciál na riešenie potrieb ľudí v komunitách bol limitovaný. Z tohto hľadiska bol najsilnejšou stránkou stratégií v programe ROMED2 ich potenciál posilniť už existujúce úsilie ostatných aktérov (komunitných centier a komunitných pracovníkov). Tri obmedzenia však zabránili tomu, aby sa tieto potenciálne silné stránky naplno využili:

- Národní facilitátori majú krátkodobé pracovné zmluvy, medzi ktorými sú dlhé prestávky;
- Nie je snaha prepojiť program s už existujúcimi prístupmi a intervenciami a nadviazať na ne;
- V rámci programu sa nepredpokladá odmena za namáhavú prácu miestnych facilitátorov, od ktorých sa očakáva, že budú zapájať čoraz viac Rómov.

Národné zainteresované strany a tiež tím poukazovali aj na ďalší aspekt, ktorým bol nedostatočne jasný výber národného projektového koordinátora.

Slovenské skúsenosti takisto svedčia o tom, že účinnosť poskytnutej podpory veľmi závisí od zaangažovanosti národných facilitátorov a od toho, ako blízko (alebo ďaleko) majú k lokalitám patriacim do programu. Keď národný facilitátor pochádzal priamo z lokality (v Jarovniciach) alebo z jej blízkosti a každý deň v nej pracoval, výsledkom boli časté návštevy a reálne výsledky; skupiny v nich existujú a aktívne pôsobia. Ak facilitátor nie je z danej oblasti a nebýva v tesnej blízkosti obce, jeho zaangažovanosť je nevyhnutne oslabená (Chminianske Jakubovany a sčasti aj Čičava). V týchto prípadoch existuje vysoké riziko zlyhania a sporná udržateľnosť programu. Navyše pri častých zmenách facilitátora (napr. v Čičave, kde sa vymenili traja facilitátori) intervencie neboli účinné a neprinesli výsledky.

1.3.3 Výsledky a vplyv

Vplyv na posilnenie postavenia komunit

Všetky oslovené zainteresované strany súhlasia s tým, že je dôležité posilňovať postavenie komunity, ale zároveň hovoria, že to možno docieľiť iba prostredníctvom dlhodobej prítomnosti priamo v lokalite a práce so špecifickými skupinami v komunite (mládežou, deťmi v školskom veku, matkami, staršími osobami atď.). V opačnom prípade sa „posilňovanie postavenia“ stáva iba vágnym pojmom. Práve z tohto dôvodu národní facilitátori vidia prirodzených partnerov pre program ROMED2 v komunitných centrách, ktoré sa venujú rôznym skupinám v komunite. Aj tieto centrá vyjadrujú obavu, či možno reálne posilniť postavenie marginalizovaných komunit, ktorých členovia sú väčšinou nezamestnaní, majú nízku vzdelanostnú úroveň a nepoznajú postupy na miestnej úrovni, ani fungovanie inštitúcií (napríklad v Chminianskych Jakubovanych). V niektorých prípadoch môže dôjsť k posilneniu postavenia komunity a k jej sociálnej aj politickej aktivizácii, ale ak sa táto energia a posilnenie vybijajú na riešenie osobných rivalít, energia bola vynaložená zbytočne (ako napr. v Čičave).

Schopnosť KAS zúčastňovať sa na rozhodovacom procese na miestnej úrovni závisí aj od existujúceho potenciálu a kapacít miestnych aktérov v čase pred založením akčných skupín. Komunitné akčné skupiny dosiahli dobré výsledky v lokalitách, kde sa už predtým vykonávala terénna a sociálna práca a miestna komunita je pripravená zúčastňovať sa. V lokalitách, kde tomu tak nebolo, a kde pred zavedením ROMED2 integrácia Rómov nemala potrebnú dynamiku, KAS nemali väčší vplyv. Komunita v Jarovniciach je silná a komunitná akčná skupina je aktívna; priority miestneho zastupiteľstva a priority komunity sú

vo vzájomnej synergii a existuje spoločná vôľa zlepšiť život v obci. V ostatných lokalitách však takéto kapacity chýbajú a preto potrebujú silnejšiu a pravidelnú podporu externého facilitátora, aby KAS a miestne orgány začali konať vo vzájomnej súčinnosti.

Skúsenosti Slovenska ukazujú, že prístup uplatňovaný v programe ROMED2 dosahuje konkrétnejšie výsledky v malých lokalitách/obciach, kde sú interakcie medzi Rómami a Nerómami bezprostrednejšie a problémy rómskych komunit sú pre nerómske obyvateľstvo viditeľnejšie a menej abstraktné. V takýchto malých lokalitách (obciach) sú lepšie predpoklady na identifikáciu otázok spoločného záujmu, pričom tento proces by mohla uľahčiť práve komunitná akčná skupina. Ťažšie to možno dosiahnuť vo väčších mestách (Žiar nad Hronom, Košice, Michalovce), kde sú Rómovia a ich problémy menej viditeľné.

Konkrétne výsledky a vplyv v komunitách

Medzi jednotlivými lokalitami existujú rozdiely aj v tom, do akej miery sú priority, ktorá identifikovala KAS, začlenené do miestnych stratégií a plánov miestneho rozvoja. Ak sa prioritá, ktorú identifikovala KAS, dostala do programu miestneho zastupiteľstva, šanca na jej prijatie je vysoká; v opačnom prípade je minimálna.

Väčšina obcí prijala spoločné akčné plány zahŕňajúce priority, ktoré už boli vymedzené v štátnej politike integrácie Rómov, a teda majú šancu na získanie finančných prostriedkov. Päť zo šiestich lokalít sa nachádza na prioritnom zozname intervencií Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity, ktoré sú zamerané na inklúziu Rómov. Existujú tak dobré predpoklady na splnenie niektorých dlhodobých priorít. Žiar nad Hronom sa však na tomto zozname nenachádza a mohol by mať problémy s mobilizáciou zdrojov.

V mnohých lokalitách vidno konkrétne výsledky – zrekonštruované škôlky, deti lepšie pripravené na vzdelávanie v štandardných školách, čo im umožňuje vyhnúť sa zaradeniu do špeciálnych škôl atď. V týchto prípadoch sa aktivít vedúcich k týmto výsledkom zúčastňovali aj členovia komunitných akčných skupín. Ťažko však možno určiť, do akej miery sa tieto výsledky dosiahli vďaka existencii týchto skupín. Napríklad terénna sociálna pracovníčka v Žiari nad Hronom, ktorá je aj členkou KAS, sa obetavo snaží zamedziť umiestňovaniu rómskych detí do špeciálnych škôl, ale to robila už aj pred zavedením programu ROMED2.

1.3.4 Udržateľnosť

KAS na Slovensku môžu naďalej vykonávať svoju činnosť ako poskytovatelia podporných funkcií, ale nie ako samostatná štruktúra. V tých lokalitách, kde sa vedú konzultácie s miestnou samosprávou, bude tento proces pokračovať; to platí aj pre lokality, kde sú Rómovia zastúpení v miestnej samospráve, alebo kde si miestne orgány uvedomujú problémy komunity.

Malé ale viditeľné zmeny v komunitách prispievajú k udržateľnosti a povzbudzujú záujem a aktívnu účasť ľudí. Niekedy ich možno dosiahnuť už s minimálnymi finančnými zdrojmi (napríklad, keď sa neuhrádzajú iba náklady na školenia alebo stretnutia, ale aj náklady na mimoškolské aktivity detí).

1.4 Ponaučenia a odporúčania

1.4.1 Ponaučenia z programu ROMED1

V programe ROMED1 sa nepočítalo s aktivitami, ktoré by mediátorom po absolvovaní kurzu poskytli možnosť udržiavať medzi sebou dlhodobejšie priame kontakty (ako je napríklad platforma on-line alebo

informačné bulletiny obsahujúce analýzy prípadov a šíriace úspešné riešenia na miestnej alebo medzinárodnej úrovni). Mediátori tak boli ponechaní sami na seba, a kontakty so svojimi kolegami udržiavajú výlučne na individuálnej báze a z vlastnej iniciatívy.

Oslovení národní facilitátori naznačovali, že by bolo užitočné, keby sa vzdelávanie na Slovensku zopakovalo. Mnohí Rómovia dostali od vyškolených mediátorov pozitívne referencie a očakávajú, že aj oni dostanú podobnú príležitosť. Absolventi vzdelávania zasa zhodne hovorili o tom, že pociťujú potrebu prehĺbiť si znalosti, najmä v súvislosti s právnymi aspektmi.

Nevhodný výber národného kontaktného miesta, vrátane skutočnosti, že tá istá osoba zastávala rôzne funkcie v programoch ROMED1 aj ROMED2, negatívne ovplyvnili názor na tieto programy. Pri možných následných aktivitách treba budúce partnerstvá vyberať na základe lepšieho poznania miestnych aktérov.

Bolo nereálne očakávať, že profesiu mediátora bude možné kodifikovať a mediátorov zamestnať tak, ako si to predstavovala Rada Európy. Mediácia ako horizontálna zručnosť však môže byť užitočná, ak dopĺňa iné zručnosti vecnej povahy. Pomoc pri budovaní týchto horizontálnych zručností v rámci existujúcich štruktúr (namiesto vytvárania paralelných štruktúr) by mohla byť vhodným priestorom pre ROMED1.

1.4.2 Ponaučenia z programu ROMED2

Posilnenie postavenia komunít je dôležité, ale vyžaduje si dlhodobú zaangažovanosť a prácu v teréne. To je dôvod, pre ktorý sa dosahujú viditeľné výsledky v lokalitách, v ktorých sa roky úspešne pracovalo na začleňovaní Rómov a urobili sa obrovské investície do otvárania sa komunity (ako v Jarovniciach). Absencia výsledkov v lokalitách, ako sú Chminianske Jakubovany, je negatívnym potvrdením tohto pravidla.

Úloha miestnych orgánov má zásadný význam. Postavenie komunity nie je možné posilniť bez toho, aby sa brala do úvahy táto ich úloha – v neposlednom rade aj vzhľadom na to, že miestne orgány majú finančné prostriedky na realizáciu zmien v danej lokalite. Ak nie sú presvedčené o tom, že úsilie o začleňovanie Rómov sa oplatí, alebo ak má väčšinové obyvateľstvo predsudky voči Rómom, treba vyvinúť cieľavedomé úsilie na potláčanie predsudkov.

Program dostatočne neoceneňuje úsilie osôb, ktoré pracujú priamo s komunitou, sú v kontakte s Rómami na dennej báze a znášajú reálne bremeno tejto práce. Očakávanie, že sa to bude robiť na dobrovoľnej báze, má za následok neudržateľnosť programu. Väčšina týchto ľudí sú Rómovia, ktorí vyslali jasný signál, že nie je prijateľné očakávať, že budú pracovať zadarmo jednoducho z toho dôvodu, že pracujú pre svojich vlastných ľudí.

Na Slovensku je v súčasnosti viac ako 30 rómskych starostov a veľký počet členov miestnych zastupiteľstiev. Títo ľudia skutočne potrebujú ciele špecifické vzdelávanie, ktoré by sa mohlo poskytovať v rámci následných aktivít nadväzujúcich na program.

1.4.3 Odporúčania

Národné kontaktné miesto a Rómsky inštitút odporúčajú, aby sa vzdelávacie kurzy pre mediátorov zopakovali, avšak so zameraním na špecifické témy, s úzkou a cieleňou špecializáciou na mediáciu v procese legalizácie pozemkov a obydí alebo na problematiku núteného vyst'ahovania. Ešte dôležitejšie je to vzhľadom na skutočnosť, že legalizácia je stanovená ako priorita pre súčasné programové obdobie, ale obce nemajú kapacitu na to, aby to zvládli samy.

Niektorí mediátori študujú (najmä sociálnu prácu alebo pedagogiku) a zároveň pracujú v teréne, čo ich diskvalifikuje z nároku na štipendia z Rómskeho vzdelávacieho fondu. Pritom by mohli priniesť skutočný prínos pre posilňovanie postavenia a integráciu Rómov v budúcnosti a zaslúžia si podporu. Zriadenie spoločnej štipendijnej schémy Rady Európy/Rómskeho vzdelávacieho fondu na podporu už vyškolených mediátorov, ktorí sa ďalej vzdelávajú, by nielen pomohlo ľuďom pracujúcim ako mediátori odborne rásť, ale bolo by aj skromnou odmenou za ich obetavú a slabo platenú prácu.

Je treba jasne vymedziť pojem mediátor na Slovensku a zakotviť ho v právnom kontexte krajiny, aby sa vylúčil akýkoľvek nesprávny výklad tohto pojmu. Treba tiež brať do úvahy, že ak sú mediátori zamestnancami obcí, nevyhnutne závisia od svojich zamestnávateľov. Bolo by ťažké v plnej miere dodržať požiadavku nestrannosti.

Pokiaľ ide o možné aktivity nadväzujúce na programy ROMED1 a ROMED2 na Slovensku, facilitátori odporúčajú zamerať sa na sieť komunitných centier, ktoré by sa mohli stať kľúčovými aktérmi.

Zásadný význam pri prípadných následných aktivitách programu ROMED2 má výber budúcich projektových lokalít. Výber lokality by sa mal urobiť na základe mapy budúcich intervencií, ktoré už dnes plánujú urobiť všetky zainteresované strany aktívne zapojené do procesu inklúzie Rómov na Slovensku.

Program by mal počítať s pridelením zdrojov komunitným akčným skupinám na menej rozsiahle iniciatívy a na odmenu miestnych facilitátorov/mediátorov. Externí (národní) koordinátori by mali mať riadne dlhodobé pracovné zmluvy, aby sa zabezpečila kontinuita a dlhodobá vízia intervencií.